

«ПЛАЧА НЕБА НАД СТАЛІЦАЙ, ЯК ЖАЛОБНАЯ СТРУНА...»

На старонках трэцяга тома Збору твораў Яўгеніі Янішчыць чытач упершыню пазнаёміца з больш як 300 вершамі паэткі

Жыццёвы шлях творчай асобы — перакрыжаванне шчаслівых момантаў, узлётаў, поспеху, прызнання і няўдач, падзенняў, жахлівых чутак і... забыцця.
Падаецца, што імя Яўгеніі Янішчыць, выдатнай паэткі, празаіка і жанчыны з вельмі трагічным лёсам, яшчэ доўга будзе гучаць у ліку самых таленавітых творцаў беларускай літаратуры. Днямі споўнілася б 70 гадоў з дня яе нараджэння, і амаль трыццацігоддзе паэткі няма з намі... Але чытачам засталіся многія яе вершы, апавяданні, успаміны сучаснікаў.

На старонках «ЛіМа» ўжо друкаваліся матэрыялы з нагоды падрыхтоўкі Збору твораў Яўгеніі Янішчыць у 4 тамах. Так, у межах гэтага грунтоўнага праекта ў Выдавецкім дому «Беларуская навука» свет пабачылі два тамы, і хутка чытач зможа пазнаёміца з трэцім. Пра адметнасці работы над выданнем нашаму карэспандэнту распавяла адна з яго

мы спазніліся... Трэці том, на маю думку, самы ўнікальны. Па вялікім рахунку, гэта знаёмства з невядомай нам аўтаркай, у творчай спадчыне якой яшчэ шмат не раскрыта. У трэцім томе чытач пазнаёміца з новымі творамі Яўгеніі Янішчыць, агульная колькасць якіх складае амаль 750 вершаў. Вершы размеркаваны па некалькіх раздзелях: гэта творы, апублікованы ў калектывных зборніках, часопісах і газетах, што не ўвайшли ў паэтычныя зборнікі (каля 400 вершаў), вершы, выяўленыя ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва, Літаратурным музеі Яўгеніі Янішчыць на Піншчыне, у сямейным архіве паэткі (каля 250 вершаў), а таксама якія ўваходзілі ў першы рукапісны зборнік вучаніцы Жэні «Першыя россыпы» (58 вершаў) і ў сышткі, знайдзеныя на гарышчы бацькоўскага дома ў 2000-я гады (40 вершаў). У асобных раздзелях ўключаны чарнавыя накіды і двуххрадкоў. Безумоўна, уражвае лічба: больш за 300 вершаў чытач убачыць упершыню. І гэта творы, напісаныя не толькі ў школьніны перыяд, што падпадаюць пад вызначэнне «вучнёўская», але і завершаныя якая і сёння крывавіць сэрцы. «Не ўбераглі» праходзіць эмоцыяй роспачы, шкадавання ўзгадках пра паэтсу. Успаміны П. Савоскі, Б. Сачанкі, В. Тараса і многіх іншых нельга чытаць без душэўнага трымценні, у іх надрыў, горыч страты. Многія, хто ведалі Жэню Янішчыць, жадаюць выказацца, паказаць яе ў розных ролях, пашкадаваць яе і паўшчуваць, і пры гэтым у іх выказваннях няма негатыву, капання ў перыпетыях лёсу, жадання вынесці на прысуд факты пацікавей і «пажаўцей». Безумоўна, у біографіі паэткі ёсьць шмат непрыемных гісторый, калі яе крываўдзілі, зневажалі, ёй зайдросцілі і прынародна змешвалі з брудам, пра што згадваецца і ва успамінах. Аднак шмат пра што і сёння не расказаць — не прыйшоў час, не саспелі і не выкрышталізаваліся думкі для агучвання ў сведкаў розных падзеяў, ды і ці трэба варушыць мінулае ў пошуках фактікаў, якія зноў заплямляць неаднойчы пры жыцці паэткі запэцканасці зайдроснікамі імя? Яўгенія Янішчыць баялася і не прымала адчужэнне, недавер, маскарад, як яна сама прызначавалася, «у свеце, акрамя дабраты і спагады, суперажывання і шчырасці, ёсьць зло, зайдрасць, двурушша і

укладальніц, кандыдат філалагічных навук, старшы навуковы супрацоўнік аддзела тэорыі і гісторыі літаратуры Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы НАН Беларусі Святлана Калядка.

Што задумвалася і што атрымалася?

— Падчас збору і класіфікацыі матэрыялу абміркоўвалася некалькі канцэнтрычныя выданні. І выдаўцам прапаноўвалася іншая колькасць тамоў (не чатыры, якія рыхтуюцца сёння, а шэсць невялікіх, зручных, утульных). Першапачаткова была задума зрабіць Збор твораў, які б адпавядаў акадэмічным патрабаванням. Аднак такі тып выдання прадугледжвае строгую адпаведнасць пэўнай структуры. Таму вырашана было адыхіці ад акадэмічнай зададзенасці пры складанні тамоў, увёўшы ў наша выданне біяграфічнае даследаванне (уступны артыкул да першага тома), хроніку жыцця і творчасці паэтэс, бібліографічны паказальнік прац пра Я. Янішчыц, вершы і іншыя творы, прысвечаныя таленавітай беларусцы (136 вершаў 95 аўтараў), радаводы па лініі маці і бацькі, успаміны родных, суседзяў, калег па працы, пісьменнікаў, знаёмых і інш. (у першых двух тамах прадстаўлены 62 аўтары).

Разам з тым сабраўся вялікі аўём матэрыялу з крытычнымі, літаратуразнаўчымі каментарыямі вершаў Я. Янішчыц, які таксама патрабаваў скрыстання, таму вырашана было яго размясціць побач з вершамі і пазамі — як вельмі зручная падказка ў першую чаргу вучням, студэнтам, настаўнікам у навучальным пракцэсе і навукова-даследчай дзейнасці. Безумоўна, знайдуцца чытачы, якім непажадана ўздзеянне чыёйсьці думкі, няхай і прафесійнай, на ўспрыманне тэксту. Але для такіх чытачоў заўсёды на паліцах бібліятэк знайдуцца кнігі выбранай пазіі, дзе вершы падаюцца без каментарыяў. Падчас работы над тамамі былі ўнесены некаторыя карэктывы ў размеркаванне матэрыялу: успаміны мы размяшчаем у дадатках ва ўсіх тамах (першапачаткова вырашалі ўвесці ў адзін з тамоў), а дыск з песнямі Таццяны Дайнекі (Беланогай) на слова Я. Янішчыц, а таксама дакументальным фільмам, прысвечаным паэтэсе, пераносіцца ў апошні

том. Таксама быў падзелены на дзве часткі летапіс друкаваных твораў: у другім томе чытач убачыў бібліографічны паказальнік прац пра Я. Янішчыц у сувязі з неабходнасцю ўстанаўлення кропіцы апублікавання каментарыяў пры вершах і пазмах. У 4-м томе будзе прадстаўлена другая частка летапісу: туды ўвойдзе інфармацыя пра храналогію апублікавання ўсіх твораў паэтэс (вершаў, пазем, перакладаў, артыкулаў, выступленняў, прадмоў, рэцензій, інтэрв'ю і г. д.).

Невядомае, якое стала вядомым

— Дзякуючы доступу да матэрыялаў сямейнага архіва Яўгеніі Янішчыц і супрацоўніцтву з намі на ўсіх этапах падрыхтоўкі выдання сына паэтэс, Андрадзі Янішчыца, упершыню апубліканы 5 празаічных твораў (усяго ўведзены ў том 21 твор). Паэма «Завеі снежаньскай пляесткі» упершыню прадстаўлена ў 2-м томе (пасля публікацыі ў газете «ЛіМ»). Акрамя таго, сабраны 136 вершаў 95 аўтараў, прысвечаных паэтэс. І ўсё ж вернемся да прозы... Гэта абсолютна новая старонка біяграфіі Я. Янішчыц, вартая асобнага вывучэння. Таму што празаічныя творы, напісаныя за перыяд з 1965 па 1988 гг., розныя па тэматацы і ідэйным вырашэнні, цікавыя тым, што ў іх па-новаму загучай талент пісьменніці. Яе апавяданні пра гаротны жаночы лёс, пра адказнасць за памылкі маладосці, пра адзіноту, пра чалавека працы... І ўсё іх аўядноўвае ўсё тая ж любоў да чалавека, якая праходзіць праз усю творчасць паэтэс.

Цікавінкі трэцяга тома

— Першапачаткова ставілася задача выдання трэцяга тома да юбілею паэтэс. Але, на жаль, у сувязі з апрацоўкай вялікага аўёму матэрыялу для выдання,

высокамастацкія тэксты, створаны ў апошнія гады жыцця. Варта нагадаць, што ў 1986—88 гадах было апублікавана некалькі падборак вершаў Яўгеніі Янішчыц з пазнакай «Для новай кнігі “Твая прысутнасць”».

Гармонія

Сунулікі і гасык,
Бонкірбіна і артупала.
Іма з'яўляючы фланк,
Гармана ўсімі доктала.
І апакала тымі схілам,
Махай рабою алейкаю,
Что становіш флер ўсю бага,
І мену спача ўпакала!

Одною гармонію апакала —
Де здабыча з-пад місера вуга,
Як солоўчыма ажаніці
Брух, зглобамі лесам вуга,

Де шонамі фланкі ў сме,
Де збагачаю ў горы крона...
Наша гармонія во ще
Шунай предгорыю, мяч мін?

Адну — во ўсіх ёе скло —
Гармоній (і памі трапашы)
У агульных макамах ўсе
Вечную башчу ў гармонію.

Верш «Гармонія» не з'яўляўся ў друку, а павінен быў увайсці ў новы зборнік паэтэс «Твая прысутнасць».

Некаторыя вершы з гэтых падборак, а таксама з сямейнага архіва паэтэс трапілі на старонкі зборніка «Выбранае», падрыхтаванага В. Коўтун і А. Канапельскай у 2000 годзе. Астатнія творы чакалі свайго часу і ўвойдуть у наша выданне ўпершыню. Практычна перед чытаем паўстануць вершы з неапубліканага зборніка з ідэйна-тэматычнымі вектарамі ў новыя вымірэнні, у нечым падобных і ўсё ж больш адрознія ад вершаў папярэдніх зборнікаў.

Застаецца памяць

— У трэцім будуць уключаны ўспаміны 30 аўтараў, сярод якіх паэты, празаікі, журналісты (іх запісвае і апрацоўвае Таццяна Аўсяннікава). Аўядноўвае ўспаміны самых розных людзей больш з-за той даўній трагедыі 25 лістапада 1988 года,

проста подласць, што ёсць людзі (як гэта выразна выявілася ў час перабудовы!) не больш, не менш — як «прадукт свайго часу!» І на такіх людзей на жыццёвым шляху ёй вельмі «шчасціла».

Містыка і факты

— Містыка суправаджае таленавітага паэта і пры жыцці, і пасля яго смерці. Пра містычныя знакі згадвалі ўдзельнікі свята пазіі на радзімэ пашэсці, на Піншчыне, яшчэ ў 1998 годзе, пра што пісала Л. Рублеўская: «І, мусіць такі, сама Яўгенія Янішчыц не хадзела б, каб госці ад'язджалі. Недзе пад Старобінам спусціла пярэднія кола. Купка знакамітых творцаў апынулася сярод цёмных палескіх балот, на пустой дарозе. І вось — можна гэта лічыць супадзеннем — толькі апоўначы нешта наладзілася... І толькі на наступны дзень мы даведаліся — зноў можаце лічыць гэта супадзеннем, — што прадстаўнікі «Чырвонай змены» і «Звязды», прадмет нашай зайдзрасці, бо ехалі ў Мінск на машыне, таксама, толькі на іншай дарозе, стаялі з-за тэхнічнай непадладкі, прычым ажно пяць гадзін...» Мянене ў свой час здзівіў і вельмі ўзрушыў іншы факт. У тэатры аднаго акцёра «Зніч» пад кіраўніцтвам Г. Дзягілевай з 2001 года ставіцца монаспектакль «Прыпадаю да нябес», прысвечаны жыццю і творчасці Яўгеніі Янішчыц. Творы паэтэс гучыць у прачытанні заслужанай артысткі Беларусі, адной з вядучых актрыс Тэатра юнага гледача — Ларысы Горцавай. Больш за тое, гэтых дзвюх жанчын — паэтэсу і актрысу — звяла разам не толькі сцэна, але і кватэра на вул. Ульянаўскай, што на першым паверсе, якая пасля пераезду Ларысы Горцавай у 1977 годзе перайшла да Яўгеніі Янішчыц. Не думаю, што Ларыса Горцава думала, што зноў іх шляхі перакрываюцца, што ёй давядзенца ўжывацца ў такую няпростую ролю, аднак тое, як яна пераўтвараецца ў Жэню Янішчыц, з якой інтанацыяй, максімальна блізкай да арыгінала, яна чытае яе вершы, прымусіла мяне ўздрыгнуцца, замерці ад незразумелых прадчуванняў на ўесь час спектакля. Такіх і падобных фактаў, звязаных з асобай Яўгеніі Янішчыц, нямала агучана ў артыкулах, ёй прысвечаных, і ва ўспамінах.

Марына ВЕСЯЛУХА